

Történetelméleti és módszertani tanulmányok a történész világtalálkozón (San Francisco, 1975)

E. Engelberg (NDK): Ereignis, Struktur und Entwicklung in der Geschichte (Esemény, struktúra és fejlődés a történelemben)

A referátum négy fejezetre oszlik: 1. Bevezető jellegű megjegyzések („A témához”); 2. Az esemény kettős aspektusa és a tények problematikája; 3. Struktúra, mozgás és fejlődés; 4. Tapasztalat-elmélet-ábrázolás.

1. Engelberg a filozófusok felismeréseiből és a történészek kutatási tapasztalataiból származó problémákat, ezek történettudományra vonatkozó érvényességi körét igyekszik összefoglalni. Vitázik a német polgári historizmus és a nyugat-európai polgári pozitívizmus állításaival, amelyek egyrészt mellőzik a filozófiát, másrészt negligálják a dialektikát. Az utolsó 70 év során — mondja — térben és időben kitágultak a kutatás területei, ezek szükségessé teszik, hogy alaposabban foglalkozunk az *esemény*, a *struktúra* és a *fejlődés* belső összefüggéseivel a történelemben. A kérdés a következő: a keresett belső összefüggés a történelmi megismerési folyamat *objektumában* rejlik, vagy e folyamat *szubjektuma* állítja elő? E problémával már a történelmi tény elemzésekor is találkozunk. Engelberg itt összeveti a szubjektívizmus jelentkezését a természettudományban és a történettudományban, rámutat jelentkezésük különböző jellegére. A történelmi ábrázolás szubjektívizmusára Schopenhauer és máig élő hatásának példáját hozza, evvel szembeállítva a történelemnek Hegeltől kiinduló, Marxon—Engelsen keresztül Leninig érő felfogását. A szubjektum túlbecsülésének nyílt, ill. rejtett formáját mutatja be, s rávilágít a szubjektum és objektum közötti dialektikus ellentmondásra, majd összegzi a megismerés dialektikájáról, valamint a dialektikus materializmus ismeretelméletének két oldaláról szóló marxista elméleteket. Engelberg körvonalazza a megismerési folyamat jellegét, szerinte idetartozik a tapasztalat, az elmélet és a módszer. A történelmi tények elemzésekor az esemény, a struktúra és a mozgás dialektikus összefüggésére kell tekintettel lennünk, ezek egymásutániságára, illetve az *esemény*, a *struktúra*, a *fejlődés* egymásmellettségére.

2. Miután a történész eseményekkel dolgozik, sokáig túlbecsülték az eseménytörténetet, s azt hangsúlyozták, „*wie es einmal gewesen ist*” (amint az egykor volt); azaz a deskriptív módszert részesítették előnyben. Engelberg példaként a sztrájk bemutatásának lehetőségeit, jellegének változatait elemzi. A deskriptív *empiriát* nem érdekli a sztrájk előzménye, következménye; nem foglalkozik a jelenségben rejlő kettős aspektussal (a munkások—vállalkozók aspektusával). Engelberg a tényeket *két ténytípusra* osztja föl: a struktúra- és *fejlődéselemekre*, valamint az *eseményekre*. Ez lehetővé teszi a struktúra fogalmának pontosabb meghatározását, valamint a szociális struktúra kifejezés megfelelő használatát. A sztrájk további elméleti-módszertani szempontú elemzése során megállapítja, hogy aki struktúrát mond a történelemben, az mozgást és fejlődést is kell, hogy mondjon; ne csak struktúraelemeket, hanem egyidőben fejlődéselemeket is vizsgáljon. Ugyancsak a sztrájkok menete veti föl a periodizáció problematikáját: azaz egy bizonyos korszaket (Zeitabschnitt) történelmi helyének kijelölését, meghatározását. Az elmélet módszertani „oldalát” mindig szem előtt kell tartani, az elmélet nem tapadhat a tapasztalathoz, állandó kölcsönviszonyban kell lennie vele. Az egyszerűnek tetsző sztrájk-példa után bonyolultabb példák (pl. a termékek és a tőke koncentrációja stb.) is bizonyítja: az esemény akkor értékelhető helyesen, ha nemcsak a korabeli struktúrák összességében, hanem a messzeható fejlődés

összefüggéseiben szemléljük. A továbbiakban a döntő történelmi csatákból, a személyiség problematikájából levonható következtetéseket tárgyalja. Mindez odavezethet, hogy a ténytípusokat pontosabbá tehetjük:

a) a struktúra- és a fejlődéselemek egy gazdasági-társadalmi alakulatban, amelyben az emberek történelmileg konkrétan meghatározott termelési és osztályviszonyok keretei között cselekszenek;

b) események az emberek cselekvésében és gondolkodásában.

A referátum ezután a forráskritikáról és kutatásról szól. Rámutat a forrásokban is meglévő kettős esemény-aspektusra. A forráskritika az első, de csupán az első lépés; nincs olyan forrás, amely ne kívánna összehasonlítást és fogalmi általánosítást, s nincs teljes érvényű történelmi tény forrás, azaz történelmi nyersanyag nélküli.

Kitér a kvantitatív módszerekre, rámutat a főleg a gazdaságtörténetben kiaknázható előnyeire, de óv azok abszolutizálásától. Rámutat arra, hogy a kvantitatív módszer sem ideológia-mentes; egyébként is csak akkor célszerű, ha tudományosan megalapozott, bevált módszertanra épül.

3. A forráskritika után foglalkozni kell a „konkrétum” (Das Konkrete) problematikájával, azaz ama közvetlen tények összességével, amely alapja minden fogalmilag kidolgozásra kerülő szemléletnek és elképzelésnek. Ha a kérdést, — ti. a konkrét problematikáját — a különféle meghatározások összegezése, a különféleségek egysége, a tények konkrét összefüggése szerint vetjük föl, akkor az a kérdés is fölmerül: mi a struktúra? és mi nem az? Negative közelítve nem minősíthető struktúrának pl. a következő: adatok egy meghatározott időszak foglalkozásairól, bevételéről, áráiról, adatok a brutto társadalmi termelésről, stb. Ezek tény sorok, melyek bizonyos struktúra- és fejlődéselemekkel közösek. Majd Engelberg idézi R. Koselleck nyugatnémet történész struktúra-fogalmát, s megállapítja, hogy benne a marxizmustól kölcsönzött fogalmak is vannak. A struktúra-fogalom az utóbbi időben kiterjeszkedett, s az organizmus, organizáció, a szisztéma helyét is elfoglalta, ez fogalmi zűrzavarhoz vezetett. A kérdés az, vajon a társadalomtudományokban a rendszerelméleti vagy a szociológiai-történelmi struktúra-fogalma használható-e célszerűbben. Amennyiben egy rendszer struktúráját vizsgáljuk, úgy általában nemcsak elemeinek konkrét anyagától, hanem egyúttal a rendszer mozgásától, változásától és fejlődésétől is eltekintünk. A veszély ekkor az, hogy a történelmi valóság ekkor mind statikus, mind dinamikus aspektusból túlzottan absztrahálódik. A történelem elméletének kategóriáinak így kell a történelmi valósággal valamelyest adekvátaknak lenniök, úgy teszik módszertanilag lehetségessé, hogy a történész az *esemény*, a *struktúra*, a *mozgás*, a *fejlődés* dialektikus összefüggéseit kutassa és bemutassa. Amint az eseményben rejlenek a struktúraelemek, úgy a struktúrában benne van a mozgás és fejlődés. A továbbiakban Engelberg a humanista, emberközpontú történelemről ír. Majd azt a kérdést tisztázza: az ember a társadalmi struktúrában annak minden részéhez kapcsolódik-e, vagy szabad azoktól? Hogyan, mennyiben kapcsolódik? hogyan, s mennyiben szabad? Tagadja a történelmi fatalizmust. Rámutat arra, hogy az ember anyagi termelése során teremtette meg a társadalmi erők és társadalmi viszonyok dialektikáját. A mindenkori termelési viszonyokat az emberek öntudatosan alkották meg, azok a következő generációk akaratótól függetlenül léteznek, s ők nem változtathatják meg szabadon a társadalmi viszonyokat. A továbbiakban a dialektikus módszer fontosságát hangsúlyozza, innen vezeti le az alapstruktúrát, vele összefüggésben kell minden tényt vizsgálnunk. A társadalmi alapstruktúra állandóan mozgó-fejlődő totalitás. Erre tehát a szociológiai-történelmi struktúra-fogalom használata a célszerűbb, mivel a történelmi önmozgás lényegét a különböző társadalmi formációk feltárása és konkrét jellemzése révén tárja fel.

Ezután Engelberg kifejti, hogy a termelési mód bázisként kizárja a monokausalitást, nem teszi lehetővé, hogy egy felépítmény-jelenség a társadalom lényege legyen (éppen ezért helytelen pl. a *barokk-kor* fogalom használata). A továbbiakban Althusser Marx-interpretációjával és Lévi-Strauss strukturalizmusával vitatkozik. Kétféle evolúciót különböztet meg, a fejlődés

szinonimáját és a revolúció ellentétét. Szerinte az evolúció és a revolúció dialektikus viszonyban áll egymással (a hatás-ellenhatás dialektikája szerint).

4. Az elmélet akkor tölti be hivatását, ha megvédi a kutatót a szubjektívizmustól. Az idealista-individualista historizmus a tényeket az azoktól idegen történetfilozófia alapján váltogatta, értékelte, összegezte; a „realista” pozitívizmus viszont mellőzte a tudományos filozófiát, s azt legföljebb a formális logikára redukálta. Olyan elméletre van szükség, amely a társadalmat saját struktúrája és fejlődése összefüggéseiben ragadja meg. Sok nem-marxista történész él a történelmi materializmus egyes fogalmaival. De nem elég e fogalmak egyenkénti használata, e kategóriákat belső, funkcionálisan tagolt összefüggésekben kell szemlélnünk, amihez viszont materialista dialektika szükséges. A továbbiakban a lényeg és a jelenség, a tartalom és forma materialista dialektikájáról szól, erre a proletariátus, illetve olyan fogalmak, mint militarizmus, cézarizmus, illetve „forradalom felülről” példáját hozza. Hangsúlyozza, hogy egy adott fogalom történetének feltárását nem filológiai bogarászásnak kell tekintenünk, hanem alkalmas anyaggyűjtésnek az ismeretelmélethez, a *tapasztalati és az elméleti* genetikus összefüggéseinek, a tapasztalatiból az elméletibe való átmenetnek megállapítására, és az elméleti megállapítások továbbépítésére. A történettudomány számára az elméleti és módszertani megalapozottság mellett nem lényegtelen az előadási mód, a narráció sem. B. Brechtet idézve a történelmi ábrázolás és a művészet közös vonásairól szól. Fejtegetéseinek végén Engelberg megállapítja, hogy a társadalomtudományok közül a történettudomány a társadalomról szóló legegységesebb tudomány.

Soós István

F. Morsey és R. Kahlenberg (Koblenz, NSzK). Edition Zeitgeschichtlicher Quellen (Kortörténeti források kiadása)

A tanulmány bevezetője a történeti források kiadásának funkciójával foglalkozik általában; hangsúlyozza ezek megtermékenyítő hatását a történelmi kutatómunkára. A forráskiadványok alábbi típusait különbözteti meg:

- Egyes levéltári állagok kiadása (például teljes fondok)
- Egy típusú források kiadása (egyes szervezetek üléseinek jegyzőkönyvei, meghatározott személyek közötti levelezés)
- Egyes személyek tevékenységével foglalkozó források kiadása
- Egy témára vonatkozó különböző típusú források kiadása
- Publicisztikai források kiadása.

A kiadás a hagyományos könyvformán kívül elképzelhető mikrófilmtekercesek formájában is. Ez utóbbi előnye, hogy gyorsabban és olcsóbban elkészíthető, valamint sokkal nagyobb mennyiségű anyagot ölelhet fel. Az így kiadott dokumentumok azonban szabad szemmel nem olvashatók és így a szélesebb olvasóközönség számára nem hozzáférhetőek. Előnyösebb a tudományos, könyvformában történő kiadás az anyag szükségszerű megszűrése miatt is, hiszen a túlzott, áttekinthetetlen mennyiségű forrás csak nehezíti a kutatómunkát. A forráskiadvány szerkesztőjének személye természetesen nagymértékben befolyásolja, hogy mi kerül bele egy válogatásba, ez azonban csak akkor megy a tudományosság rovására, ha a szerkesztő nem fejt ki az előszóban a válogatás alapkonceptióját, szempontjait. A szubjektívizmust ellensúlyozhatja a válogatásból kimaradt iratok jegyzéke, vagy tartalmi kivonata is.

A továbbiakban a tanulmány a kortörténeti források kiadásának alapelveivel foglalkozik. A helyesírás általában nem jelent problémát, többnyire a napjainkban is érvényes szabályokat kell követni. Előfordulhat, hogy ezért kissé át kell alakítani az eredeti szöveget, de csakis olyan mértékben, hogy az ne menjen az eredeti stílus és kifejezőerő rovására. Rövidítések, kihagyások,

betétek, szövegvariánsok jelölése általában kevés helyet kap a kortörténeti forráskiadványokban. Igen nehéz egyes esetekben annak az eldöntése, hogy a forrás teljes, vagy csak rövidített szövegét közöljük. Mindkét esetben nagy szerepe van a — nagy redundanciájú modern szövegeknél különösen mellőzhetetlen — regesztáknak. Ebben mindenképpen meg kell adni a dokumentum

- szerzőjét, illetve kiállítóját, címzettjét, a kibocsátás helyét és idejét,
- a dokumentum típusát,
- levéltári lelőhelyét,
- külső formáját, elkészültségi fokát (széljegyzet, vázlat, másolat stb.),
- egyéb lényeges, a feldolgozásnál figyelembeveendő szempontokat.

Igen lényeges, hogy a forráskiadó ismerje a dokumentum helyét a kibocsátó hivatal ügymenetében. Ilyen és más, a feldolgozáshoz szükséges, de a felhasználó előtt bizonyára nem ismert összefüggésekkel kell foglalkozni a dokumentumokhoz kapcsolódó kommentároknak. Vigyázni kell azonban, hogy ezek a kommentárok ne vállalkozzanak a feldolgozók feladatára: az interpretációra.

A dokumentumokhoz készítendő bevezető jellege természetesen a dokumentumgyűjtemény típusától függ. Minden esetben meg kell azonban jelölni a kiadvány célját, a kiválasztás kritériumait és azt, hogy milyen mennyiségű hasonló típusú dokumentumból választották ki a közölteket. Ajánlatos a forráskibocsátó intézmények rövid történetének bemutatása és utalni kell minden olyan segédeszköze, amelyre a forráskiadvány szerkesztője munkája során támaszkodott.

A kiadvány használhatóságát alapvetően befolyásolják a mutatók. A név- és helységnevmutató összeállítása — bár igen időigényes lehet — nem túl nehéz, sokkal bonyolultabb a tárgymutató elkészítése, amelynek tartalmaznia kell a korabeli fogalmak, intézmények nevét is. Sokat segíthet ebben az elektronikus adatfeldolgozás, amely kihasználva a modern nyomda-technika adta lehetőségeket is, minimálisra csökkentheti a szükséges manuális munkát.

Felhívja a tanulmány a figyelmet arra, hogy egyes írott kortörténeti források — így például a publicisztikai források — kiadásának módszertani elvei még kidolgozatlanok.

A kortörténeti források között szerepelnek a filmek is, amelyek eredeti formájukban vagy részletesen leírva juthatnak el a feldolgozóhoz. Igyekeznünk kell, hogy mindig az eredeti (a cenzúra, vagy más ellenőrzés előtti) kópiát használjuk fel.

Komoly probléma a forráskiadvással foglalkozók képzése. Ezt a munkát csak igen sokoldalúan képzett szakemberek láthatják el, ilyen irányú szakképzés azonban igen kevés helyen folyik és elgondolkoztató a forráskiadvással foglalkozó, valamint az oktatásban, vagy függetlenített kutatóként dolgozó történészek közötti egyre mélyülő szakadék.

A tanulmány zárófejezete a forráskiadvással kapcsolatos általános jogi kérdéseket érinti. Olyan törvények hozatalát sürgeti, amelyek — mint például az 1949. április 5-i, a sajtószabadsággal foglalkozó svéd törvény — pontosan körülhatárolják a forráskiadvók lehetőségeit és felelősségét.

A referátum — ahogy ez a fenti ismertetésben is tükröződik — a címben ígért téma helyett lényegében csak a forráskiadás általános problémáival foglalkozott és avval is csak az általánosságok szintjén.

Pók Attila

A. G. Weiler (Hollandia) Value reference and value judgments in historiography (Értékviszonyítás és értékítéletek a történetírásban)

A szerző előadásában filozófiai oldalról közelíti meg az értékviszonyítás és értékítélet problematikáját. A referátum bevezetésében vázlatosan áttekinti a neokantianizmus jelentkezése óta megtett fejlődést ezen a területen. A maga álláspontját Max Weber tételeiből vezeti le,

s rámutat az értékviszonyítás (Wertbeziehung, value reference) és az értékítélet (Wertung, value judgment) közötti különbségekre, amelyek tisztázása — szerinte — metodológiai problémákat okoz a társadalomtudományok vizsgálatában.

A továbbiakban a holland filozófus a modern analitikai pozitívizmus elméletével foglalkozik, s ezt bírálva az ún. tárgyi nyelv és metanyelv megkülönböztetése érdekében, valamint a prescriptív és descriptív nyelvek közötti különbségekre rámutatva, felveti azt a kérdést, hogy a történész beiktathatja-e az értékítéletet vagy ítéletet valamely történelmi tanulmányba, amelyet descriptív nyelven írt. Ennek megválaszolására két példát hoz, mégpedig Leo Alexander holland társadalomtudós „Orvostudomány a diktatúra alatt” (Medical Science under Dictatorship) és H. Boehmer nyugatnémet történész „Luther és a reformáció” című munkáit. Az idézett művekben a probléma megközelítése (Weiler szerint) kétféle úton történhet, mégpedig:

A. Az igazság kérdésének vizsgálatával: „Igaz-e, vagy sem, hogy a holland orvosok megtagadták a náci parancsát a fájdalommentes halál teljesítésére?”

B. Az értékelés kérdése: „Helyes volt-e ez vagy nem?” Weiler ezekre a kérdésekre válaszolva kifejti, hogy az A. pont alatt szereplő probléma a történelmi kutatásnak van alávetve, amelyet a történetírásban *detectív* (nyomozó) kutatásnak neveznek, míg a B. pont alá eső válasz az *ítélő* vizsgálat tárgykörébe tartozik. Ezt megállapítva rámutat arra, hogy a *detectív* kutatás csak azt akarja tudni, vajon megtörtént-e valamely esemény, vajon valaki csakugyan csinált-e valamit, míg ezzel szembeállítva az *ítélő* kutatást — szerinte — országonként és nemzetközileg érvényes normákhoz viszonyítva alkot ítéletet, s ezeket az ítéleteket egy bizonyos közösségre vonatkoztatják. A továbbiakban felveti azt a problémát, vajon a B. típusú kérdések és válaszok egyúttal értékkérdések és értékválaszok-e és a történetíráshoz tartoznak-e. Erre felelve, mintegy végkövetkeztetésül megállapítja, hogy a történetírás, mint a descriptív vagy hipotetikus-magyarázó megállapítások rendszere olyannyira objektív, amennyire lehet és oly kevés idegen elemet tartalmaz magához a tárgyhöz képest, amennyire csak lehet, nem enged meg olyan tárgyi nyelvi értékítéletet, amely nem ad információt a tárgyra vonatkozóan. A következő részben az analitikai pozitivisták és az ún. neo-marxisták közötti módszertani ellentéteket tárja fel, mindenekelőtt az értékprobléma (Wertprobleme) és értékmentesség (Wertfreiheit) bírálatával. E tételek vizsgálatát H. Albert nyugatnémet történész művére hivatkozva végzi (Probleme der Wissenschaftslehre in der Sozialforschung, in Handbuch der empirischen Sozialforschung, ed. R. König, vol. 1).

Weiler ezután az ún. kritikai elmélet (kritische Theorie, critical theory) eszmerendszerének főbb vonásait elemezve rámutat arra, hogy a történetírást, amely ugyan fontos szerepet játszik a történelmi orientációjú társadalomelméletben, a gyakorlati-emancipacionista megismerő érdekek vezeti. Majd tovább bírálva a kritikai elmélet képviselőit, kifejti, hogy mint filozófiai irányzat, nem lehet reális alternatíva az elemző tudományhoz viszonyítva. Tovább folytatva ezt a gondolatot, Weiler rámutat arra, hogy a kritikai elmélet irányzata nemcsak mint alternatíva fogalmazódott az objektív áramlatokhoz képest a tudomány modern analitikai-pozitivisták elméletében, hisz az szintén szembefordul az ún. „titkos pozitívizmussal (secret positivism)”, amely a történelmi-társadalmi valóság marxista elméletében is megtalálható Weiler szerint. A kritikai elmélet képviselői határozottan az emberekre, mint életformáik termelőire koncentrálnak és tiltakoznak az ellen — Weiler szerint a marxizmusban is meglevő — mereven dogmatikus irányzat ellen, amely egyoldalúan a történelem monologikus aspektusait hangsúlyozza ki. Az értékek szembeállítása a tényekkel a marxizmus e formájában nem létezik — jelenti ki Weiler —, mert szerinte az összes objektív értékek, amelyek egy társadalomban megköveteltek, végül is a történelmi folyamat objektív törvényszerűségeivel egyeznek meg, és így szükségszerűen tényekké válnak.

Weiler ezek után az ún. „ortodox marxisták” történelemelméletét vizsgálva, abban mindenekelőtt a pártosság (partisanship) kérdését bírálja. Szerinte ugyanis a pártosság legfontosabb funkciója a történész megismerő folyamatában a tudomány továbbadása a gyakorlatnak; és a gyakorlat legfontosabb formája a történész számára — Weiler szerint — részvétel a munkások-

tály politikai-ideológiai harcában. Ebből következik, hogy az egész megismerő folyamatot a pártosság irányítja: az ugyanis eleve megszabja a kutatók témaválasztását, amely a társadalmi gyakorlatra vonatkozik és irányítja a módszer megválasztását, stb.

Weiler a különböző történetfilozófiai irányzatok bemutatása és bírálata után az értékviszonyítás és értékítélet problematikáját magában a történetírásban igyekszik megvizsgálni. E témakört a következő témakörökre osztja fel:

1. Erkölcsi ítéletek a történetírásban
2. Szubjektívizmus a történetírásban
3. Történelmi, azaz racionális magyarázat
4. Értékek és történelem
5. A történelmi „értelmezés” pszichológiai és epistemológiai előfeltételei
6. Értékmegállapítás a descriptív történelemben és az okozati elemzésben
7. Narratív és descriptív történetírás
8. Kommunikáció a történelemben
9. Történetírás és kötelezettség

Az erkölcsi ítéletek történetírásban betöltött szerepét elemezve Weiler rámutat arra, hogy az igazi probléma nem abban rejlik, vajon megengedhető-e vagy sem erkölcsi ítéletek a történetírásban. A tudományos gyakorlat számára a döntő az értékviszonyítás problémája és szoros kapcsolatban van a történetírás megállapításai szubjektívitasának vagy objektívitasának problémájával.

A szubjektívizmus kérdését illetően megállapítja, hogy e problémát már régóta vitatják a történetírás berkeiben. A különböző elméletek rövid ismertetése után különösen a neopozitívizmus (Nagel, Mandelbaum) és a relativizmus viszonyát fejtegeti. Megállapítja, hogy a relativizmus különböző képviselői, így többek között Croce, Dilthey, Mannheim nézetével szemben, de az antirelativisták, mint Simmel, Rickert, Scheler és Troeltsch ellen is a neopozitivisták szerint a *tényítélet* megelőzi az *értékítéletet*, mivel elméletileg lehetetlen értékelní valamit, annak megismerése nélkül. Kapcsolatos ezzel az a szemlélet is, amely a világot és a történelmet együtt, mint objektív rendet mutatja be, mielőtt az emberi értelem rendszerezi.

A történelmi vagy racionális magyarázatról szólva Weiler William Dray „Törvények és magyarázat a történelemben” (Laws and Explanation in History) című művére hivatkozik. Bírálja W. Dray nézetét, amelynek lényege, hogy a magyarázat a történetírásban az ábrázolt kor, *motiváló okai*ból történjék. Weiler szerint e koncepció gyengéje különösen a történelmi személyiségek és cselekedeteik értékelésekor mutatkozik. Amikor a történelmi személyiségek tetteit a „történelmi feladat” (Things to do) révén mérleljük, olyan fölösleges értékelő elemet vezetünk be, amelynek nincs objektív alapja, a történelmi magyarázat ugyanis motívumok, szándékok, pszichológiai tényezők, társadalmi helyzet, szerep stb. révén is tudja tisztázni az emberek tényleges cselekedeteit ilyen kifejezetten „értékelő elem” nélkül is. Erre Weiler II. Orbán pápa példáját idézi: az a kérdés, vajon II. Orbán pápa helyénvalón és racionálisan cselekedett-e, amikor meghirdette a keresztes hadjáratot; és teljesen más kérdés az, *miért* tette ezt. Az utóbbi kérdés történetileg megválaszolható, az előbbinek pedig nincs objektív megalapozottsága.

A történelmi értelmezés problémájának kérdését illetően a szerző abból a tételből indul ki, hogy:

- a) a történész nem „találja” a történelmi valóságot, hanem rekonstruálja,
- b) a történelmi valóság, mivel emberi valóság, magyarázatot követel az okok, érték-konceptiók és szándékok viszonyában, amelyek az egyéneket irányítják cselekedeteikben.

Ebből kiindulva szembefordul a Popper—Hempel-féle okokból magyarázó modellel, amelyik szerint az ismeret csak akkor tudományos, ha általános törvények alá foglalható.

Ezután a szerző a leíró és okokból magyarázó történetírás tárgyalására és az azok közötti különbségek vizsgálatára tér át. Szerinte a leíró történetírásban az ítéletek azért szükségesek, hogy az emberi történelem különböző szintjeinek jelentőségét meghatározzák, tehát pl. lehetővé

tegyék egy adott korszak „nagyobb fejlődési vonulatait”. A történész általános értékrendszere szabja meg azt, vajon a vallási és ideológiai tényezőknek tulajdonít-e meghatározóbb szerepet, vagy a gazdasági-társadalmi tényezőknek.

Az „okokból magyarázó” történetírásról szólva Weiler azt fejtegeti, hogy amikor egy történész bizonyos előfeltételeket vesz számba, amelyek egy eseményt elegendőképpen megmagyaráznak, akkor voltaképpen máris különbséget tesz olyan feltételek között, amelyek okként szerepelnek, és olyanok között, amelyek nem szerepelnek okként. De ennél a különválasztásnál megint csak olyan történetfilozófiára vagy történelemelméletre kell támaszkodnunk, amely nem fakad egyszerűen a tárgy elemzéséből.

Tanulmánya végén Weiler a történetírói gyakorlat szempontjából elsősorban azokra a belga és holland történetírókra (különösen Van Caenegem) hivatkozik, akik elutasítják az „értékmentes” (value-free) relativizmust és a társadalmilag elkötelezett dogmatizmust. Weiler véleménye szerint a történésznek nem szabad elzárkóznia a jelenkor által felvetett kérdések elől, az értékvonatkoztatásokat pedig a humanitásból kell levezetnie, a ma élő embernek tehát nem azt kell leírni és megmagyarázni, hogyan formálódott ez a humanitás hosszú folyamat során, s milyen félreértések gátolták ezt a folyamatot. E félreértések közé tartozik Weiler szerint a tudomány gyakorlatában mind a dogmatikus objektívizmus, mind a dogmatikus szubjektívizmus.

Soós István

J. Topolski (Lengyelország): Historian in his Quest for Documentation

(A dokumentációt kereső történész)

Nagymértékben kitágult az utóbbi időben a történészek által felhasznált források köre, nincs azonban eléggé kidolgozva a történelmi források modern elmélete. A régi pozitivisták elmélet (lásd: Bernheim 1889-es megfogalmazását: „Az a történelmi forrás, ahonnan tudományunk megismerő képessége fakad”) ily széles értelemben igaznak tűnhetett, de feltűnően statikus volt, az információk zárt halmazáról beszélt. Szükségszerűvé vált a források dinamikus értelmezése. Itt definiálja a szerző a dolgozatában használandó alapfogalmakat:

- a) Statikusan felfogott tényleges források, azaz meghatározott számú, forrásértékkel rendelkező tárgy.
- b) Dinamikusan felfogott tényleges forrás: azt a meghatározott információstruktúrát jelenti, amelynek jellege a történész kérdésfeltevésének módjától függ.
- c) Statikusan felfogott potenciális források: olyan statikusan felfogott tényleges források, melyeknek felhasználására még nem gondoltak a történészek, de erre bármikor sor kerülhet.
- d) Dinamikusan felfogott potenciális források: még figyelembe nem vett tényleges dinamikus források.

A történelmi kutatás során a potenciális forráselemek fokozatosan tényleges forrásokká alakulnak; erről a folyamatról a történeti irodalomban eddig csak általánosságban volt szó, sokan hivatkoztak arra, hogy állandóan bővül a felhasználható források köre. Topolskit pedig éppen ez a folyamat érdekli. Vizsgálódásai során elveti a források eddig használt, közvetett és közvetlen forrásokra való felosztását. Ehelyett szándékos és nemszándékos forrásokról beszél, aszerint, hogy a forrást szándékosan az utókor tájékoztatására, vagy nem erre a célra készítették. A szándékosan információs célokra készült forrásokat a szerző három csoportra osztja: egykori levelek, dokumentumok; az utókor felé általában irányuló források (például emléktáblák, feliratok) és a későbbi történész informálására készített dokumentumok. A legutolsó csoportba tartozó források száma a jelenhez közeledve egyre nagyobb, egyre inkább találkozunk

célzatosan egyoldalú beállításokkal és ezért fokozott óvatossággal, kritikával kell kezelni ezeket a dokumentumokat. Megkülönbözteti ezen kívül a forrást, mint tárgyat és a belőle nyerhető információstruktúrát, amelynek a konkrét forráson túlmenő, általános érvényessége is lehet.

Kiemeli azt a dialektikus viszonyt, amely a történész kérdésfeltevései és a források információstruktúrái között létezik. Az információstruktúrák segítségével kialakítható elméleteket fatalista és aktivista elméletekre osztja. Az előbbiek szerint a történelmi folyamatok függetlenek a céltudatos emberi cselekvéstől; az aktivista elméletek némelyike pedig közel áll a voluntariz-mushoz; csak a marxizmus képes a külső tényezők és a céltudatos emberi tevékenység integrált szemléletére. Így ad lehetőséget a marxizmus a források átfogó, dinamikus vizsgálatára is. Nagy szerep jut itt a kvantifikációnak, amely jelentheti statisztikai források egyszerű vizsgálatát is, de az igazi kvantifikációs eljárás során a történész sajátos kérdésfeltevések segítségével olyan információkat szerez a forrásokból, amelyeket azok első látásra nem árulnak el. (Lásd például a korrelációs számításokat.)

A komputer teszi lehetővé az úgynevezett „kollektív életrajzok” elkészítését is, amelyek egy-egy kisebb, vagy nagyobb közösség fejlődésének a vizsgálatát jelentik anyakönyvi és népszámlálási adatok, adóbevallások és más, a közösség egyes tagjainak életére vonatkozó információk alapján.

A források köre azonban nemcsak a már ismert forrástípusok újfajta megközelítésével, hanem új forrástípusok feltárásával is bővíthető. Ilyen például maga a nyelv, vagy a film- és hangszalagok. Abban, hogy egyre inkább előtérbe kerül a nyelv történelmi forrásként való felhasználása, egyrészt a klasszikus filológiai módszerek fejlődése, másrészt pedig a modern nyelvtudományon belül kialakult történelmi szemantika játszik szerepet. A szájhagyományok felhasználása különösen nélkülözhetetlen például olyan afrikai területek történetének kutatásánál, ahol írásbeli források nem találhatók.

Nagy — eddig kihasználatlan — lehetőségeket tartogat a történettudomány számára a film, amely minden más forrásnál dinamikusabb képet ad a múltból. Felhasználhatók szándékos forrásként a játékfilmek és nem szándékos forrásként a hirdetőfilmek.

Befejezésül kitér a szerző a források megőrzésével és raktározásával kapcsolatos technikai problémákra.

Pók Attila

E. Sestan: L'histoire comme science historique

(A történetírás mint történelmi tudomány)

A XVI. nemzetközi történész kongresszus módszertani szekciójában elhangzott előadásban a firenzei professzor meglehetősen szkeptikus és hagyományos feleletet ad a címben felvetett problémára. Abból indul ki, vajon csakugyan tudománynak tekinthető-e, hiszen Bacon óta már igen sokan kétségbevonták tudományos voltát. Persze akkor felvethető: mit jelent egyáltalában az, hogy tudomány? Nyilvánvalóan nem a történetírást szokták alapul venni, amikor a tudomány modelljét kialakítják. A matematika és a természettudományok a maguk egzakt-ságával az egyik oldalon, közvetlen hasznosításuk előbb vagy utóbb mindenképpen bekövetkező lehetőségével a másik oldalon — ez a modell. A természettudományok egyértelmű, kérlelhetetlen pontosságával szemben a művészeknek, íróknak és — többek között — a történészeknek, legalább is igen soknak közülük, mindig is alacsonyabbrendűségi komplexusai voltak.

Különösen áll ez a gyakorlati hasznosíthatóság vonatkozásában, hiszen a természettudományos eredmények a gazdasági fejlődésben, a mindennapi életben számos téren segítették elő az emberiség haladását. A történészek viszont gyakorlatilag semmit sem adtak, semmivel sem járultak hozzá az emberiség boldogulásához. A „historia est magistra vitae” jelszavának érvé-

nyességében ma már senki sem hisz. A történészek tevékenysége nem segítette elő rossz kormányzati rendszerek felszámolását, nem akadályozta meg háborúk kitörését. A történetírásnak a természettudományokra emlékeztető hasznosságát voltaképpen a futurológia adhatná, ha a történeti ismeretekből csakugyan valamelyes bizonyossággal lehetne a jövőendő fejlődés irányára következtetni.

Az alacsonyabb rendűségi komplexus még fontosabb oka azonban abban rejlik, hogy a történetírás nem tud olyan bizonyosságot, olyan, csak egyféleképpen értelmezhető igazságokat nyújtani, mint a természettudományok — ezzel szoktak érvelni. Sestan ezzel szemben a matematika újabb fejlődésére utal, most már az sem látszik olyan egyértelműen biztosnak, az euklidészi geometria mellett egyéb geometriák is elképzelhetők. Vagy lehet-e manapság azt állítani, hogy a newtoni fizikai világkép minden részletében biztos, megdönthetetlen igazságokat rendszerez? Sestan az egzakt tudományok alapján véve nem is olyan egzakt voltával érvel.

És ebből az érvből vezeti le a következő lépést. Manapság a történetírás megpróbálja, éppen alacsonyabbrendűségi komplexusának leküzdése érdekében, a természettudományokat utánózni, olyan módszereket alkalmazni, mint azok, különösen a kvantifikálás terén. Csakhogy ezzel Sestan szerint a történészek éppen sajátos természetétől fosztják meg a történetírást, lényétől idegen módszereket próbálnak ráerőszakolni. Ezt Sestan mélyen helyteleníti.

Nem mintha a természettudományokkal szemben az egyediség, a megismételhetlenség érvét szegezné szembe. Igaz, hogy a történeti tény, az esemény egyedi, főképp: nem ismételtető meg kísérleti úton (szemben a természettudományok — igaz, csak többségének, nem mindegyiknek — a lehetőségével). Viszont ha nem csupán az egyedi tényre figyelünk, hanem a Braudel értelmében vett hosszú lejáratú folyamatokat, a „longue durée”-t vizsgáljuk és az összehasonlító módszert alkalmazzuk, már elszakadtunk a tény egyediségétől és összevethető, általánosítható dolgokhoz jutottunk.

Sestan a történetírás hibájául rója fel, hogy a filozófia, szociológia tárgykörével szorosan érintkező mai fogalmakat használ rendszeresen, mint szabadság, véletlen, szükségszerűség, tényező, elem, válság, rendszer, társadalom, nemzet, nép, burzsoázia, civilizáció, kultúra stb., s ezeket szigorúan vett pontos értelemben alkalmazza, anélkül, hogy belső árnyalataikat, a velük járó emocionális tényezőket is figyelembe venné. És ahelyett, hogy a történeti forrásokat történeti nyelvezetre fordítaná le. Sestan itt a fogalmak többértelmű voltára utal, a sokat emlegetett példára, hogy a demokrácia mást jelent nyugaton és keleten és így tovább. Kétségtelen, hogy a történeti fogalmak szemantikai bizonytalanságával szemben mondjuk a fizika terminusai teljesen egyértelműek. A történetírás ilyen szilárd fogalmakkal nem rendelkezik, és így nem is lesz sohasem olyan biztos, mint a természettudományok. Egyes területeken van jelentős haladás, Sestan itt a forráskiadás módszereinek, precizitásának hallatlan megnövekedésére utal. Csakhogy ez a tulajdonképpen ábrázolást még nem érinti. Ami a fogalmakat illeti, a történetírás a társadalomtudományok megközelítő fogalomrendszerét használja fel.

A történészek közül jónéhányan annak érdekében, hogy saját tudományuk hiányosságait pótolják, a strukturalizmussal próbálkoznak. Sestan szerint ez sem olyan új dolog, legfeljebb hangzatos neve az, hiszen nem egyéb annak a népi bölcsességnek a megfogalmazásánál, hogy a dolgok összetartanak. Bizonytalan fogalom, még akkor is, ha azt próbálja igazolni, hogy egy rendszer részei olyan egészet alkotnak, amelyben az egyik vagy másik rész változása az egész rendszer változását is magával vonja. Sestan felveti a kérdést: mi lehet ennek a haszna a történetírás számára? Itt Marxra hivatkozik, mint aki maga is már a strukturalizmust dolgozta ki, amikor arra utalt, hogy az alap (vagyis Sestan szerint — a struktúra) változása maga után vonja az egész felépítmény megváltozását előbb vagy utóbb, és azt fejtegette, hogy az alapon végbe-menő változások valóban tudományos bizonyossággal mutathatók ki.

Mik is a struktúrák? A család, a nemzetség, a nép, a párt stb. — ezek olyan egészek, amelyek már régóta vizsgáltak különböző tudományok, és nagyjából azonosak azzal, amit a történészek intézményeknek neveznek, csak éppen mindig meghatározott időben és helyben vizs-

gálták, míg a strukturalizmus időtől és tértől független általános jelenségnek tekinti ezeket. Mentális struktúrákról is beszélhetünk: a hiedelmek, szokások, társadalmi konvenciók tartoznak ide.

A struktúra, amely tehát — nevétől függetlenül — már régen ismert jelensége a történelemnek, nem a weberi ideáltípussal azonos, hanem éppen nagyjából a braudeli „longue durée”-vel hozható párhuzamba, vagy éppen vele azonosnak tekinthető. Ugyanakkor pedig figyelembe kell venni azt, hogy a struktúra mindig valahonnan ered, tehát történetileg alakul, nem egyszer s mindenkorra adott.

Sokan azzal próbálják a történetírás tudományos voltát megvédeni, hogy minél érthetlenebb szakmai nyelven fogalmaznak, abból kiindulva, hogy a történész úgyis csak kollégáinak ír, tehát nem is kell érthetően fogalmaznia. A modell-alkotás, a tudományosság megóvásának másik fogása, ugyancsak erre a megfontolásra vezethető vissza. Persze senki sem tudja, mi lesz a történetírás fejlődésének a főiránya a következő évtizedekben vagy évszázadokban, vajon a társadalom meddig bírja el, hogy a történészek saját kedvteléseiknek éljenek. Az biztos, hogy a történészek törekszenek a tudományosságra, nem kívánják a közönség érdeklődését, sőt szórakoztatását kielégíteni. Ezért van egyre kevesebb hitele a Lytton Strachey-műfajú „regényesített történelem”-nek, amely a bizonyosság helyett csak a valószínűsége, mindenekelőtt a pszichológiai valószínűsége törekszik, ami oly sokáig kedvezett az életrajz műfajának. Ennél a történésznek mindenképpen többre kell törekednie.

Utolsóként a tudományosság fogódzói közül a kvantifikálás problémáját veti fel Sestan. Véleménye szerint ez amúgy is csak a gazdaságtörténetben járható út, a történetírás egyéb ágazataiban nincs értelme. De vajon ez csakugyan történeti módszer? Hiszen először is csak nagyjából az utolsó száz-százötven év történetében alkalmazható, korábbirol nincsenek megfelelő adatok. De még ezen belül is vannak problémák. A gazdaságtörténészek túlságosan bíznak a statisztikai forrásokban, holott pl. egyáltalában nem biztos, hogy egy-egy ország külkereskedelmi forgalmának az adatai valóban olyan pontosak-e, mint ahogy gondolják. Korábbi korok esetében pedig végképp nem bízhatunk ilyen forrásokban. Közismert, mennyire kevés érzéke volt a középkor emberének a számok iránt, ebből származnak az egymásnak hihetetlenül ellentmondó adatok a forrásokban.

Annyit Sestan is elismer, hogy bizonyos keretek közt a statisztikai anyagok hasznosíthatók. Csakhogy a történetírás még ezek feldolgozásával is messze elmarad majd a természettudományok egzaktságától. Az emberi élet ugyanis a történetírás fő tárgya, és ennek minden aspektusa — akár egyéni, akár kollektív — nem vezethető vissza a számszerűsége, legkevesébe olyan számszerűsége, amely semmiféle minőségi különbséget nem tesz lehetővé.

Niederhauser Emil

P. Brezzi: L'historiographie comme science historique (Un nouveau langage pour l'historiographie dans la réalité socio-technologique de nos jours) (A történetírás mint történeti tudomány. Új nyelv a történetírás számára napjaink szocio-technológiai realitásában)

Mint arra már az alcím is utal, Brezzi, a római egyetem tanára Sestantól eltérően nem a hagyományokhoz ragaszkodó, hanem a mai realitásokkal számoló választ keres a történetírás tudományos voltának megkérdőjelezésére.

Brezzi azt a válságot tekinti alapnak, amelybe a történetírás az utóbbi években — évtizedekben jutott. A válság okát a történetírás módszerének és anyagának kérdésében keresi. Míg régebben a történetírás volt a legerősebb a társadalomtudományok sorában, a többiek belőle indultak ki, tőle vártak útmutatást, ma éppen a történetírás az, amely egyéb tudományágaktól kér segítséget, ami a gyengesség jele. A történetírásnak ma egyezkednie kell a többi társadalom-

tudománnyal, igyekeznie kell, hogy lépést tartson velük, mert ellenkező esetben lemarad. Új, szolidabb szervezetre van szüksége, hogy szavahihető legyen. Nyilvánvalóan tudományosnak kell lennie, különben lemarad a többi társadalomtudománnyal folytatott versenyben. Olyan kritériumokat kell alkalmaznia, amelyek érvényesek és megfelelnek napjaink igényeinek. De mi legyen itt a módszertani teendő? Azok a válaszok, amelyeket eddig erre a kérdésre adtak, mind tartalmaznak valamelyes igazságot. De nem lehet eltekinteni a történész személyiségétől, választásaitól és intuícijától, moralitásától.

A történetírás már a régi görögöknél elvált a mitológiától és a kezdetektől arra irányult, hogy azt mondja el, ami csakugyan megtörtént, vagyis már születésekor ennek megfelelően tudományos jelleget öltött. De, mint tudomány, az emberről szóló tudomány, és abban is szembehelyezkedik a természettudományokkal, hogy a múltban vizsgálja tárgyát. Ennek megvoltak a veszélyei, elég itt Dilthey, Troeltsch, Meinecke vagy Croce nevét említeni. A historicizmus, az időben való lét hangsúlyozása szembekerült itt a természettel, amelyet pozitivistá értelmében tekintettek, mint szigorú, megmászhatatlan törvények által irányítottat, szemben az emberi szellemmel, amelyet nem lehet ilyen törvények közé szorítani. Két világháború igen keserves tapasztalata viszont megmutatta, hogy milyen határai vannak ennek az elméletnek: a historicizmus, a jelennek a múltból való megértése egyúttal a meglevő jelen igazolására is vezethet. A mérce relatívává válik. Igaz viszont, hogy a relativitás manapság már a természettudományokban is megkapta a maga helyét, a megmászhatatlan törvényekbe vetett hit itt is megingott.

Hogyan lehet a történetírás ma tudományos jellegű anélkül, hogy eredeti sajátosságát elvesztené, teszi fel Brezzi a kérdést. Vagyis úgy, hogy minden tudományossága mellett konkrét, kielégítő történeti elbeszélést tudjon adni. Az alapvető szerinte itt az, hogy a történetírás találja meg a maga új, a mai követelményekhez alkalmazott nyelvezetét, amely egyúttal megtartja sajátosságait. Itt csak közvetve hivatkozik Brezzi is a forráskritikában elért nagy eredményekre: a filológiai pontosság, az ehhez szükséges szakmai felkészültség, mesterségbeli tudás a történetírás tudományos voltának egyik lényeges összetevője.

A továbbiakban Brezzi egyéb társadalomtudományokkal veti össze a történetírást, s ebből, az egyéb ágazatokból átvehető tanulságokból és módszerekből igyekszik megkonstruálni a történetírás tudományos voltának érveit.

Elsőnek a szociológiát veszi elő. Mindkettő emberi tényekkel foglalkozik, az ember tevékenységével a közösségen belül. Nyilvánvaló, hogy ezért eleve vannak bizonyos rokonvonások, amiből egyfajta kölcsönös kiegészítésnek, komplementaritásnak kellene következnie. Ha csakugyan léteznének idiografikus és nomothetikus tudományok, a különbség leküzdhetetlen volna. Valójában azonban ez a megkülönböztetés ebben az esetben is hibás, hiszen a történelem sem foglalkozik kizárólagosan egyedi tényekkel, mert fő tárgya éppen az emberi természet. Másrészt a szociológia törvényei is egyéni megfigyelésekből indulnak ki, a törvény tehát egyedi eseteken alapul. Az igazi különbség a diachronia és a synchronia, a történetírást a fejlődés érdekli, a szociológiát a konkrét állapot. De itt sem olyan leküzdhetetlen az ellentét. A történelem is el kell, hogy jusson bizonyos állapotok leírásához, másrészt a szociológiának is számot kell vetnie azzal, hogy az általa elemzett állapot valamiből eredt, kifejlődött. Brezzi is Braudel „longue durée” elméletére hivatkozik: ez teremthet ugyancsak bizonyos kapcsolatot a két tudomány közt. Végül is abban foglalja össze mondanivalóját, hogy a történetírás és a szociológia között kölcsönös áthatásnak, egyfajta ozmózisnak kell érvényesülnie, anélkül azonban, hogy kölcsönösen segéd tudományoknak tekintenek egymást.

Ezzel kapcsolatban érinti Brezzi a strukturalizmus kérdését. Kiemeli, hogy a struktúra is időben, történetileg alakul ki, tehát dinamizmusában kell nézni, diachronikusan. Úgy látja, a Marx-interpretálók abban tévednek, hogy Marx mindent a gazdasági struktúrára vezetett vissza, holott erről — véleménye szerint — nincs szó. Az egyedi esemény egyébként kétségtelenül fontos, de ennél elsődlegesebb annak a helyzetnek a szerepe, amelyben az egyedi esemény végbe-

megy. Itt egy „korrigált” marxizmust is hasznosnak lát. A társadalomtudományok eredményeit mindenképpen hasznosítani kell. A lényeges a diachronikus struktúrák megragadása, és annak az elkerülése, amit Lévi-Strauss esetleges történelemnek (*histoire conjecturale*) nevezett. Az események határozzák meg a társadalom változásait, viszont a struktúrák, amelyeken belül ezek lejátszódnak, ennek a változásnak az ütemét.

Az antropológia a következő társadalomtudomány, amelyet Brezzi a történetírás aspektusából vizsgál. Talán jobb volna, mint egyesek teszik, hominológiának mondani, hogy el lehessen különíteni a régebbi, természettudományos jellegű tudományágtól. A történetírásnak ebben az irányban is nyitottnak kell lennie, hiszen innen is kaphat jelentős ösztönzéseket. De határozottan le kell szögezni, hogy az ilyen értelemben vett antropológia nem foglalkozhat kizárólagosan a primitív társadalmakkal.

Az antropológia egészen új fogalmakat vezetett be, mint az akkulturáció vagy az anyagi kultúra, ezeket is hasznosítani kell. Persze szélesebb értelemben, mint ezt az antropológusok teszik, az akkulturáció nem korlátozódhat Európa és egyéb területek viszonyára (ill. az európai hatás vizsgálatára), hanem éppen az egymástól függetlenül kialakult civilizációk kölcsönhatására kell ügyelni. Az antropológia tesz figyelmesebbé a nagy újítások iránt, amilyenek pl. új kultúrák, új termelési módszerek bevezetése, ezek ugyanis általában névtelenek maradnak, a történetírás szokványos írott forrásai nem említik őket. Más módszerekhez kell folyamodni, amilyen a C 14, vagy a légi fényképezés, hogy az ilyen, az anyagi kultúrában végbemenő változásokat is rögzíteni lehessen. Persze, minden anyagi változás az emberrel kapcsolatos, ez teszi sajátossá. Brezzi Vicóra emlékeztet, aki igen korán ráérzett az ember és az anyagi tényezők együttthatására.

A történetírás tudományos jellegének erősítésére újabb lehetőségeket ajánlottak az utóbbi években, bizonyos módszertani fogások használatát. Ilyen az átfogó törvény elmélete (*covering law theory*), amely azt állítja, hogy bármely történeti megállapítás csak akkor valós, ha valamilyen nagyobb, általános törvényszerűség alá foglalható. Vagyis az általánosítás kérdéséhez jutottunk el. Brezzi szerint is szükség van általánosításra, de ehhez csoportos munkára van szükség, egy ember tevékenysége nem tud megfelelni a követelményeknek.

Az átfogó törvény elméletét Brezzi abban az értelemben tartja hasznosnak, hogy ha a fő általánosítások objektívák, mert szociológiai vagy egyéb törvényszerűségek, akkor az ezekre alapozó megállapítások is objektívák.

Mínt hogy a történelem tömeges jelenségekkel foglalkozik, szükséges a kvantifikáció, csak ez ne vezessen a gépek uralmára, hiszen a történetírás tárgya mégis az ember. Ma a történész már nem az élettől idegen, szobájába bezárkózott kutató, hanem benne él napjainkban. Ennyiben van igaz a Crocének, hogy minden történelem a jelenkor története.

Mondanivalóját abban összegezi, hogy a természet történetét is be kell vonni a történeti kutatásba. A történelem tudományos jellegű csak akkor lesz, ha a civilizációk történetét vizsgálja, a tartós folyamatokat, és ha a társadalomtudományok eredményeit is megfelelően felhasználja. De ismét hangsúlyozni kívánja, hogy a történész igyekezzék megszabadulni a külső befolyásoktól, amikor kutatásait végzi. Mindaz, amit ma fontos követelményként el lehet mondani a történetírás tudományossága érdekében, valójában mindig is benne volt a történetírás humanista hagyományában. A szociológiai és statisztikai vizsgálatokat is alkalmazva, a struktúrákat kiemelve, az antropológiai elemzés hasznosságát figyelembe véve a történészek emberi, morális és felelősségteljes távlatot adhatnak a történetírásnak.

Ha Sestan kissé régmódi, a történetírás sajátosságát félti más tudományoktól és lebecsüli azok jelentőségét, Brezzi mintha az alkalmazás nehézségeit nem mérné fel kellőképpen, derűs optimizmussal suhan el néhány közhellyel a nehézségek felett.

Niederhauser Emil